

# MIHAI VITEAZUL – MEDIEVAL SAU MODERN?

BOGDAN MURGESCU\*

## Observații preliminare

De la Nicolae Bălcescu încoace, figura lui Mihai Viteazul a exercitat o veritabilă fascinație asupra istoricilor români<sup>1</sup>. În efortul de a-i preamări figura au fost evocate întotdeauna meritele sale militare și de exponent al luptei antiotomane. Ceva mai controversate au fost calitățile sale politice, deși mulți istorici din secolele al XIX-lea sau al XX-lea au părăsit izvoarele și au dat liber imaginației în a-l considera un exponent al luptei pentru unitate națională, pentru o vreme când ideea națională încă nu căpătase forța din perioada când scriau ei. Mai recent, domnia lui Mihai Viteazul a fost invocată și ca moment de la care ar fi început epoca modernă în istoria României. Această din urmă aserțiune constituie și punctul de pornire al investigației noastre. În ce măsură a fost Mihai Viteazul un exponent al unor mentalități și practici de tip modern?

Înainte de a purcede la această investigație, se cuvine să zăbovim puțin asupra definițiilor modernității. Accepțiunile termenului sunt extrem de variate, și unele dintre ele controversate între istorici și specialiștii celorlalte discipline socio-umane<sup>2</sup>. Dintre trăsăturile modernității care întrunesc un anume consens al specialiștilor, vom aminti: prevalența orașului asupra satului din punct de vedere demografic, economic, și politic, eliminarea statutelor sociale speciale și afirmarea egalității juridice a tuturor indivizilor, obiectivarea (depersonalizarea) relațiilor sociale, generalizarea economiei de piață și expansiunea relațiilor bănești în toate domeniile

---

\* Profesor la Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

<sup>1</sup> Mirela-Lumița Murgescu, *Figura lui Mihai Viteazul în viziunea elitelor și în literatura didactică (1830-1860)*, „Revista istorică” (serie nouă), IV, 1993, nr.5-6, p. 539-550; pentru contextul general al acestei preocupări a se vedea eadem, *Între „bunul creștin” și „bravul român”: Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, 1999.

<sup>2</sup> Pentru discuțiile conceptuale referitoare la modernitate, a se vedea mai ales: Hans Ulrich Gumbrecht, *Modern, Modernität, Modern*, în Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (hrsg.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Bd. 4, Mi-Pre, Stuttgart, 1978, p. 93-131; Stuart Hall, David Held, Don Hubert, Kenneth Thompson (ed.), *Modernity. An Introduction to Modern Societies*, Cambridge-Oxford, 1996.

vieții sociale, instituirea unor sisteme politice care îngăduie participarea unui număr sporit de cetățeni la procesul politic. Evident, aceste criterii sunt prea severe pentru „cazul Mihai Viteazul”, și în general pentru societățile secolului al XVI-lea; de aceea, de altfel, istoricii au și ajuns la un anume consens că lumea secolelor XVI-XVIII nu trebuie măsurată după criteriile modernității deplin afirmate din societățile industrializate, și că ea trebuie considerată mai degrabă o entitate aparte, numită convențional „epoca modernă timpurie”<sup>3</sup>.

Această observație nu reduce însă interesul pentru raportul dintre elementele medievale și cele moderne (timpurii) în personalitatea și acțiunea lui Mihai Viteazul. În acest studiu ne vom opri asupra a două aspecte cruciale ale trecerii de la mentalitățile medievale la cele de tip modern: atitudinile față de bani și problemele monetare, și cele referitoare la stat și la acțiunea politică.

### Atitudinile față de bani și față de problemele monetare

Caz dacă nu singular, totuși rar, printre domnii Țărilor Române, Mihai Viteazul a practicat în tinerețe negustoria<sup>4</sup>, și a cunoscut deci de timpuriu atât valoarea banilor, cât și modalitățile moderne de a-i câștiga. Această familiaritate cu economia bănească transpare apoi în acțiunile sale ca dregător și ca domn, atât în abilitatea investițiilor sale, cât și în felul cum a folosit banii pentru atingerea scopurilor sale politice.

Totuși, deși în tinerețe a fost negustor, Mihai Viteazul nu a considerat acumularea de mijloace bănești ca un țel ultim, ci doar ca un mijloc pentru realizarea altor obiective. Banii au fost folosiți mai întâi pentru achiziția de proprietăți funciare – investiție ce în istoriografie este considerată a avea o relație ambiguă cu modernitatea, dar care era o practică frecventă în secolul al XVI-lea<sup>5</sup> – apoi pentru promovarea carierei sale politice, și în fine, pentru atingerea unor obiective politice, cum ar fi constituirea unei monarhii ereditare independente de toate puterile din jur. Per total, este limpede faptul că în scara de valori a lui Mihai Viteazul ambițiile politice prevalau asupra preocupărilor bănești.

Având însă în vedere faptul că Mihai Viteazul cunoștea valoarea banilor, ar fi util să evaluăm în ce măsură deciziile sale politice majore

<sup>3</sup> Bogdan Murgescu, *O alternativă la periodizarea tradițională: epoca modernă timpurie*, în „Studii și articole de istorie”, LXVI, 2001, p. 5-18.

<sup>4</sup> Petre P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, ediția a II-a, București, 2002, p. 24.

<sup>5</sup> Fernand Braudel nu ezită chiar să includă fenomenul în categoria „trădarea burgheziei” în *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol.IV, București, 1986, p. 43-57.

au fost determinate de considerente financiare. Discuția cea mai serioasă în această privință este cea referitoare la hotărârea de a ridica steagul luptei antiotomane în 1594. Este dincolo de orice îndoială faptul că situația financiară a Țării Românești era în acel moment disperată, că nivelul datoriilor acumulate în timp către diverșii creditori otomani atinsese un nivel ce excludea orice speranță de a le mai plăti într-un interval previzibil, și că ridicarea antiotomană a fost pentru Mihai „o soluție riscantă, dar totuși rezonabilă din punct de vedere economic”<sup>6</sup>. Totuși, nu trebuie să absolutizăm motivația financiară a ridicării antiotomane a lui Mihai Viteazul. Mihai însuși evită această temă în discuțiile și scrisorile tale, insistând pe motivațiile de natură religioasă și politică ale demersului său. De pildă, în memoriul către marele duce al Toscanei, Mihai afirmă: „băgând eu de seamă că [otomanii] poartă gând rău spre paguba și nimicirea creștinilor, mă gândii atunci să rup cu orice preț învoiala și să mă alătur la creștinătate în pofida lor”<sup>7</sup>. Fără a împărtăși întru totul concluzia idealistă a lui Petre P. Panaitescu, care apreciază că, spre deosebire de „realismul solid” al lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul avea „ceva din idealismul Renașterii” și „a fost un cavaler creștin”<sup>8</sup>, și chiar dacă acceptăm ideea că în scrisorile către diverși suverani europeni Mihai încerca de fapt să capteze sprijinul acestora, și pentru aceasta dorea să-i convingă de faptul că el lupta altruist pentru Creștinătate, totuși nu avem nici un element care să ne îngăduie să spunem că totul era doar o mare și sistematică minciună. Mai degrabă trebuie să conchidem că motivațiile ridicării antiotomane a lui Mihai au fost multiple, și că ele au fost determinate nu într-o mică măsură de conjunctura politico-militară a vremii, respectiv de oportunitatea deschisă de războiul dintre Liga Sfântă și Imperiul Otoman<sup>9</sup>.

Pentru celelalte decizii politico-militare ale lui Mihai Viteazul, rolul motivațiilor financiare nu a lipsit<sup>10</sup>, dar nu pare să fi fost decisiv. Astfel, decizia încheierii unei păci temporare cu Imperiul Otoman în 1597 avea

<sup>6</sup> Bogdan Murgescu, *Câteva observații pe marginea datoriilor domnilor Țării Românești și Moldovei în 1594*, „Revista Istorică” (serie nouă), VI, 1995, nr.3-4, p. 251.

<sup>7</sup> Mihai Viteazul în conștiința europeană. 1. Documente externe, București, 1982, p. 636.

<sup>8</sup> Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 106.

<sup>9</sup> Bogdan Murgescu, *Istorie românească – istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a, București, 1999, p. 155-156. Pentru contextul politic general al acestui război, lucrarea de referință este Jan Niederkorn, *Die europaischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II 1593-1606*, Wien, 1993.

<sup>10</sup> Am investigat această relație în Bogdan Murgescu, *Aspecte financiare ale acțiunii politico-militare a lui Mihai Viteazul*, „Revista de istorie militară”, 1994, nr.1-2, p. 40-47 și nr.3, p. 15-20.

și motivații economice – nevoia de a restabili comerțul pentru a putea procura banii necesari pentru funcționarea statului și pentru întreținerea oștirii de mercenari – dar și motivații strict politice<sup>11</sup>. La fel, atacarea Transilvaniei în 1599 avea drept scop și restabilirea legăturii financiare cu Habsburgii, dar și ruperea unei încercuiri politice extrem de periculoase. Iar campania din Moldova din primăvara anului 1600 în mod cert nu oferea nici o perspectivă să rezolve greutățile pe care le întâmpina Mihai în plătirea oștirii sale de mercenari, ci fusese plănuită în mai multe rânduri pe baza unor considerente politice<sup>12</sup>. În fine, nevoile financiare nu l-au determinat pe Mihai să fie mai concesiv în tratativele cu Habsburgii cu privire la Transilvania, deși în vara anului 1600 subvențiile habsburgice erau una dintre puținele posibile căi de ieșire din criza bănească și politică în care se afla.

Până acum am discutat mai mult raportul dintre considerațiile bănești și cele pur politice în acțiunile lui Mihai Viteazul. Se cuvine însă să examinăm și concret ce anume gândea Mihai Viteazul despre însemnătatea banilor<sup>13</sup>. Într-o scrisoare din 1 februarie 1600 către consilierul imperial Bartholomeus Pezzen, Mihai folosește expresia „**pecunia, quae a<n>i<m>a est rerum gerendarum**”<sup>14</sup>; editorii au propus traducerea „bani, care sunt sufletul războaielor”<sup>15</sup>, care însă ni se pare restrictivă, mai apropiată de original fiind formularea „bani, care sunt sufletul lucrurilor care trebuie făcute”. Această expresie îl arată pe Mihai Viteazul perfect sincronizat gândirii politico-financiare europene, secolul al XVI-lea marcând, potrivit analizei lui Michael Stolleis, trecerea de la ideea „pecunia nervus belli” – prezentă și într-o hotărâre a dietei convocate de Mihai la Alba Iulia în noiembrie 1599<sup>16</sup> – la un nivel superior de generalitate, și anume la ideea că banii sunt sufletul tuturor lucrurilor într-un stat. Pe de altă parte, în ciuda experienței per-

<sup>11</sup> Ștefan Andreescu, *O „pace prefăcută” la Dunărea de Jos: tratativele transilvano-muntene cu Poarta din anii 1597-1598*, „Revista Istorică” (serie nouă), V, 1994, nr.11-12, p. 1119-1148.

<sup>12</sup> Constantin Rezachevici, *Gândirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele planului de dobândire a Moldovei*, în Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici (coord.), *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 51-73.

<sup>13</sup> Am comentat aceste aspecte mai întâi în Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea* București, 1996, p. 298-299.

<sup>14</sup> *Mihai Viteazul în conștiința europeană. 5. Mărturii*, București, 1990, p. 235 (textul latin) și 236 (traducerea românească).

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. 246.

<sup>16</sup> „Măria Ta să nu duci lipsă nici de hrană, nici de bani, care sunt nervul războiului, fără de care nu e cu putință războirea, după Dumnezeu” (Ioachim Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj”, VII, 1937-1938, p. 623).

sonale cu privire la însemnătatea banilor, în problemele bănești Mihai Viteazul nu a dat dovadă întotdeauna de rigoare și calcul. Mărturia căpitanului său polon Valentin Walawski este cât se poate de elocventă în acest sens: „...celui care vrea să-i slujească îi dă bani gata. Pe de altă parte, când mergem la dânsul ne primește pe noi polcovnicii și rotmiștrii cu mare cinste; la masă ședem cu el și nu ne privește ca un domn, ci se poartă cu noi ca un tovarăș de luptă. Aproape nu trece o zi să nu ne dea nouă câte ceva din al său, ca haine, blănuri scumpe, cât și galbeni, din care are mereu la el buzunarele pline. Nu se sgârcește cu banii și la masă închină el pentru sănătatea slugilor sărace și le dă chiar cu mâna sa mâncări, îndulcindu-le bine cu galbeni”<sup>17</sup>. Chiar dacă Walawski mai exagerează, el căutând în acel moment să atragă mercenari poloni în slujba lui Mihai, este evident că în relațiile cu ostașii din subordinea sa domnul român dădea dovadă de o generozitate merită să câștige atașamentul acestora. Din punctul de vedere al discuției noastre, este mai puțin important dacă această generozitate era constitutivă firii lui Mihai, sau era rodul unui calcul pragmatic de a oferi aparența bogăției pentru a păstra loialitatea unor oameni pe care nu-i putea plăti cu regularitate. Cert este însă faptul că – indiferent de motive – Mihai a ales să apară în ochii celor din jur ca un darnic cavaler de tip medieval, și nu ca un spirit mercantil „modern”, preocupat mai degrabă de bilanțul contabil.

### Atitudini politice

Deseori, modernitatea este legată de afirmarea statelor naționale. Aceasta nu presupune doar primatul criteriului național în definirea obiectivelor politice „moderne”, ci și antrenarea unei părți semnificative din societate la acțiune politică sub semnul mobilizării naționale<sup>18</sup>. În ceea ce-l privește pe Mihai Viteazul, aceasta ar fi însemnat pe de o parte ca obiectivele sale să fie definite precumpănitor în funcție de criteriile naționale, și pe de altă parte ca în politica sa unificatoare domnul muntean să se fi bazat pe cooperarea unor grupuri sociale numeroase și relativ coerente, care să fie mobilizate în numele unor idealuri naționale.

<sup>17</sup> *Călători străini despre țările române*, IV, București, 1972, p. 181.

<sup>18</sup> Pentru jocul complex al diverselor forme de solidaritate umană, a se vedea mai ales Mirela-Luminița Murgescu, Bogdan Murgescu, *Conștiința națională ca formă de solidaritate umană*, „Societate & cultură”, 1, 1990, nr.1, p. 44-46, republicat în Mirela-Luminița Murgescu (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă. In memoriam Alexandru Dușu*, București, 2000, p. 9-14.

Referitor la motivațiile acțiunilor politice ale lui Mihai, este probabil suficient să subliniem faptul că **nici un text provenit direct de la Mihai Viteazul nu exprimă ideea că strădania sa are drept țel unitatea politică a românilor**<sup>19</sup>.

Teoretic, un apărător al ideii că Mihai Viteazul a fost un exponent al luptei conștiente pentru unitate națională ar putea susține că domnul unificator s-a ferit să exprime fățiș ideile sale naționale, dar că ele motiva-  
 vau totuși în secret acțiunile sale. O asemenea afirmație – deși logic vulnerabilă – ar putea fi acceptată dacă ar exista măcar unele indicii indirecte asupra faptului că Mihai Viteazul își gândea politica în termeni naționali, și că cei care îl urmau erau receptivi la semnale politice exprimate etnico-național.

În ceea ce privește politica sa din Țara Românească, nu avem nici un indiciu că Mihai Viteazul ar fi fost motivat de vreun sentiment de solidaritate etnico-națională românească. Dimpotrivă, el a promovat în dregătorii numeroși levantini și balcanici, iar încercarea boierilor autohtoni de a bloca concurența acestor „greci” prin includerea articolului 20 din tratatul de la Alba Iulia din 20 mai 1595 a fost vădit îndreptată împotriva politicii lui Mihai Viteazul<sup>20</sup>; dar, deși s-a supus temporar acestui veritabil „dictat boieresc”, Mihai a continuat să folosească ne-români în dregătorii și în funcții de comandă militară – să amintim

<sup>19</sup> Concluzie bazată pe studiul a peste 400 de documente interne și a mai multor sute de scrisori: cf. *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, XI, București, 1975; Constantin Șerban, *Contribuții la repertoriul corespondenței politice și diplomatice a lui Mihai Viteazul*, în Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici (coord.), *op.cit.*, p. 259-276. De remarcat și faptul că istoricul clujean Ioan Aurel Pop a strâns într-un veritabil dosar toate informațiile referitoare la manifestări etno-lingvistice din anii 1599-1600, dar nu a reușit – în pofida acribiei și erudiției sale – să găsească nici un text propriu al lui Mihai Viteazul care să ateste motivația național-românească a acțiunii sale (cf. *Nașterea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, București, 1998). Florin Constantiniu s-a exprimat și el concludent în această privință: „Dacă Mihai a avut dintru început gândul unirii, sursele de care dispunem până acum nu spun nimic. În nici un caz nu poate fi considerată ca o dovadă a planului domnesc de unire un text din 1600 al voievodului, care ar fi sunat astfel: «Și hotaru Ardealului / pohta ce-am pohtit / Moldova și Țara Românească». În realitate, așa cum a arătat C. Rezachevici, este vorba de alăturarea arbitrară a unor notații făcute de domn pe dosul unui document în limba maghiară, și larg spațiate între ele (deci nu un text unitar), rezumând problemele cuprinse în document: frontierele Transilvaniei; revendicările domnului (în vechea limbă românească: «pohtă»); domnia ereditară în Țara Românească și Moldova” (Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a, București, 1999, p. 131); facsimilul cu aceste adnotări a fost reprodus și de noi în Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, 2001, p. 147.

<sup>20</sup> Textul acestui articol în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 1, p. 91 și 96; a se vedea și comentariile lui Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 79-81.

aici, dintr-o listă inevitabil mai lungă, pe grecul Mihalcea Karadja, pe sârbul Baba Novac, și pe albanezul aga Leca – și a căutat să-și re-dobândească libertatea de decizie politică. Pe de altă parte, Mihai Viteazul nu a ezitat să sacrifice pe țărani boierilor prin așa-numita „legătură” din 1596<sup>21</sup>; desigur, istoricii au argumentat faptul că Rumânia exista deja în Țara Românească, că sacrificarea țăranilor era necesară pentru obținerea sprijinului boierilor, și că ea era utilă și pentru stabilizarea contribuabililor în vederea perceperii regulate a dărilor<sup>22</sup>, și toate aceste argumente sunt juste, numai că ele nu schimbă cu nimic faptul că motivațiile politice și financiare, la fel ca și solidaritățile de stare socială – Mihai fusese boier și era el însuși cel mai mare proprietar funciar din Țara Românească – **prevalau** asupra oricărei urme de solidaritate etnico-națională.

Mai complicate au fost circumstanțele politicii lui Mihai Viteazul în Transilvania<sup>23</sup>. Aici a existat un moment când acțiunea politico-militară unificatoare a lui Mihai Viteazul a beneficiat de un sprijin popular semnificativ, deși tardiv și lipsit de utilitate practică: ridicarea românilor împotriva nobililor în momentul victoriei de la Șelimbăr. Motivațiile acestei răbufniri erau însă complexe. Szamosközy vorbește de agitația preoților și călugărilor ortodocși<sup>24</sup>, și este limpede că surprinde astfel o componentă esențială a mișcării; la dimensiunea confesională se adăugau însă ura socială acumulată în timp împotriva nobilimii, și speranța că noua stăpânire va aduce poate mai multă dreptate. Speranțele pe care și le vor fi făcut românii transilvăneni în legătură cu stăpânirea lui Mihai au fost repede dezamăgite. După ce a preluat în mod ferm controlul asupra Transilvaniei, Mihai Viteazul a considerat că prioritară este asigurarea resurselor financiare pentru plata armatei sale<sup>25</sup>, și în schimbul acceptului dietei la impunerea unor noi impozite neobișnuit de mari pentru Transilvania, i-a sacrificat pe țăranii români. Ca atare, aceștia s-au văzut nu numai lăsați la discreția stăpânilor de domenii, ci și împovărați cu noi și noi impozite, care nu aveau cum să sporească atașamentul lor față de stăpânirea lui Mihai Viteazul. Abia cu ocazia celei de-a treia diete convocate de el în Transilvania, la Alba Iulia în iulie 1600, Mihai a impus

<sup>21</sup> Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 86-96.

<sup>22</sup> De exemplu, Florin Constantiniu, *op.cit.*, p. 128.

<sup>23</sup> Am discutat această problemă mai întâi în Bogdan Murgescu, *Etnii și stări în raport cu acțiunea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, „Revista de istorie militară”, 2000, nr. 2, p. 25-29.

<sup>24</sup> Ioan-Aurel Pop, *op.cit.*, p. 18-20.

<sup>25</sup> Am discutat mai pe larg această opțiune în Bogdan Murgescu, *Aspecte financiare...*, p. 16-20.

ca satelor românești să li se acorde drept de pășunat liber, și ca preoții ortodocși să fie scutiți de obligațiile în muncă<sup>26</sup>. În ceea ce privește pe preoți, trebuie spus că Mihai Viteazul acționase și înainte de 1599 ca protector al ortodocșilor din Transilvania, și chiar a inițiat măsuri pentru a le asigura acestora un statut echivalent cu cel al religiilor recepte<sup>27</sup>; trebuie însă observat că în politica sa el nu a făcut nici o distincție între ortodocșii de diverse etnii, iar motivațiile sale au fost mai degrabă confesional-religioase decât etnico-naționale. Rămâne deci doar acordarea dreptului de pășunat liber satelor românești ca element de deschidere în beneficiul populației majoritar românești din Transilvania; era totuși prea puțin și prea târziu pentru ca această populație românească să poată deveni un sprijin semnificativ pentru politica lui Mihai Viteazul.

De fapt, dintre stările sociale ale Transilvaniei, singura care l-a sprijinit în mod real și substanțial pe Mihai au fost **secuii**. Motivele nu sunt de căutat în plan etno-lingvistic, și nici în plan confesional, ci în plan social și ideologic. Astfel, secuii se bucuraseră în mod tradițional de libertate personală și de privilegii în schimbul asumării unor obligații militare, și alcătuiseră una dintre națiunile politice ale Transilvaniei. După constituirea principatului și trecerea acestuia sub suzeranitate otomană, serviciile militare ale secuilor fuseseră considerate mai puțin necesare, și principii au patronat restrângerea privilegiilor secuiești, transformând o parte semnificativă a acestora în iobagi. Pentru secuii oprimați de Sigismund Báthory, și în general de către dinastia Báthory și de către nobilimea maghiară, colaborarea cu Mihai Viteazul era o cale de a-și recăpăta vechiul statut privilegiat. Totodată, secuii, care se legitimau pe ei înșiși prin calitățile lor războinice și care luptaseră alături de Mihai împotriva turcilor, îndeosebi în 1595, prețuiău în mod deosebit însușirile militare ale acestuia. În consecință, sprijinul secuilor pentru politica lui Mihai Viteazul a fost una dintre constantele evenimentelor din anii 1599-1600<sup>28</sup>. Câteva mii de secuii s-au alăturat armatei lui Mihai Viteazul încă înainte de Șelimbăr, iar alți secuii, care păzeau trecătorile spre Moldova, l-au prins și ucis pe Andrei Báthory. Secuii au participat în mod semnificativ și la campania lui Mihai în Moldova în primăvara anului 1600, iar în cetatea Sucevei Mihai Viteazul a instalat ca pârcaș nu pe un român, ci pe secuul Kaptury János. De asemenea, secuii au luptat alături de Mi-

<sup>26</sup> Ioachim Crăciun, *op.cit.*, p. 638-639.

<sup>27</sup> Pompiliu Teodor, *Politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul în Transilvania*, „Revista istorică” (serie nouă), IV, 1993, nr.5-6, p. 473-489.

<sup>28</sup> Informațiile concrete ce urmează le-am preluat din studiul lui Ludovic Demény, *Secuții și Mihai Viteazul*, în Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici (coord.), *op.cit.*, p. 127-149.



hai și în bătălia de la Mirăslău, când restul stărilor privilegiate se ridicaseră fățiș împotriva sa. În fine, în 1601 una din ultimele scrisori ale lui Mihai a fost adresată secuilor, care se pregăteau să i se alătore în momentul când domnul român cădea ucis în tabăra de la Câmpia Turzii. Această cooperare consecventă și substanțială nu a rămas nerăsplătită. Mihai a îngăduit secuilor să distrugă cetățile ridicate de Báthorești pentru a-i supraveghea, a restabilit drepturile și libertățile secuiești și a acordat numeroase privilegii suplimentare unor secui care s-au ilustrat în serviciul său. Pe de altă parte, secuii au avut de suportat represaliile adversarilor lui Mihai după înfrângerea de la Mirăslău: mai întâi pușcașii secui pedestri care participaseră la bătălie au fost măcelăriți de învingători deși li se promisese dreptul la liberă retragere, apoi o serie de sate au fost readuse în iobție, iar dieta a ordonat scaunelor secuiești refacerea cetăților de supraveghere din secuime. Amploarea represaliilor arată limpede că și adversarii lui Mihai îi considerau pe secui ca fiind sprijinitorii cei mai consecvenți ai puterii sale în Transilvania.

Dacă este să facem bilanțul cu privire la politica lui Mihai Viteazul în Transilvania și cu privire la atitudinile diverselor grupuri din societatea transilvăneană în raport cu acțiunile sale politico-militare din anii 1599-1600, atunci trebuie să conchidem că acestea nu au fost dictate de considerente etnice (sau etno-lingvistice), ci în primul rând de rațiuni sociale, confesionale și politico-ideologice<sup>29</sup>.

În ceea ce privește politica lui Mihai Viteazul în Moldova, și mai ales atitudinile moldovenilor față de stăpânirea sa efemeră din anul 1600, împărtășim concluzia lui Nicolae Iorga: „Cucerirea Moldovei se făcu răpede, dar nu trebuie să ne închipuim că moldovenii erau bucuroși de dânsa. Pe atunci, cum știm, fiecare țară era deprinsă să trăiască după datinile ei, cu dinastia ei străveche. Este adevărat că Ieremia Movilă nu se cobora din domnii de demult, dar fusese oarecum ales de boierii moldoveni, și din mijlocul lor. Astfel mulți din supușii lui Ieremia Vodă priveau intrarea lui Mihai, nu ca pe a unui domn românesc mai viteaz, mai destoinic și mai glorios, venit să îndeplinească unitatea neamului în aceeași formă politică, ci ca pe a unui cuceritor străin, ambițios și neastâmpărat, care turbură țările din vecinătatea sa”<sup>30</sup>. Numirea de către Mihai ca mitropolit a levantinului Dionisie Rally în locul lui Gheorghe Movilă, și a unei locotenente domnești formate din banul Udrea,

<sup>29</sup> O excepție în acest sens au fost unii exponenți ai nobilimii maghiare, care au încercat să dea o coloratură etnico-națională conflictelor politice și sociale din acei ani (vezi discuția din Bogdan Murgescu, *Etnii și stări...*, p. 27-28).

<sup>30</sup> Nicolae Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, [ediția a X-a], vol. I, București, 1993, p. 213-214.

Andronic Cantacuzino și spătarul Negre („un grec și doi munteni”<sup>31</sup>) ilustrează – dacă mai era nevoie – atât lipsa de colaborare dintre domnul muntean și elitele moldovene, cât și faptul că etnicitatea nu era un criteriu semnificativ în definirea politicii lui Mihai Viteazul în Moldova.

Totuși, absența dimensiunii etnico-naționale nu este suficientă pentru a respinge catalogarea drept „modernă” a politicii lui Mihai Viteazul. În fond, modernitatea nu este subsumată dimensiunii naționale, chiar dacă afirmarea factorului național reprezintă una dintre componentele semnificative ale epocii moderne.

Ceea ce contrastează însă cu principiile acțiunii politice de tip modern este **absența oricărei viziuni sistematice despre stat**. Modernizarea a cuprins, încă din epoca modernă timpurie, edificarea unui sistem coerent de instituții, cu tendințe de omogenizare a teritoriului și a regimurilor juridice, și de impunere a unei raționalități birocratice în funcționarea statelor. Or, exceptând trecerea la armata de mercenari și preocuparea pentru sporirea fiscalității, în politica lui Mihai Viteazul nu se pot distinge strădanii pentru edificarea altor elemente definitorii pentru un stat „modern”. Relațiile externe au fost purtate prin intermediul soliilor ocazionale, fără să putem vorbi despre geneza unui personal diplomatic specializat. și, fapt decisiv, în afară de folosirea unor dregători și comandanți militari în oricare dintre teritoriile controlate de el, nu avem nici un element de restructurare instituțională (în sens unificator sau măcar omogenizator) a celor trei principate pe care Mihai a ajuns să le stăpânească în 1600<sup>32</sup>. Petre P. Panaitescu a exagerat poate prin radicalitatea concluziei (agravată de o anume neglijență terminologică), dar în esență are totuși dreptate: pe Mihai „nu l-a preocupat unitatea politică, a fost domn peste trei țări, cu granițele lor, cu guvernele lor deosebite”<sup>33</sup>. Desigur, poate că dacă stăpânirea sa ar fi durat mai mult, atunci Mihai ar fi ajuns să adopte și măsuri de unificare instituțională a celor trei principate. Aceasta nu este însă decât o ipoteză contrafactuală, de tipul „ce-ar fi fost dacă...”. Lăsând însă de-o parte speculațiile, singurul element ce transpare cu insistență din izvoarele păstrate este efortul lui Mihai de a asigura transmiterea ereditară în familia sa a tuturor stăpânilor pe care reușise să le dobândească. Un asemenea proiect dinastic,

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 215.

<sup>32</sup> Această observație a fost mai întâi exprimată de Alexandru D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol.III, București, 1988, p. 288; o critică a acestui punct de vedere, dar care insistă mai mult pe reluarea practicii medievale a domnilor asociați, la Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526-1593)*, București, 1980, p. 7-19.

<sup>33</sup> Petre P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 212.

deloc neobișnuit în contextul secolului al XVI-lea, se înscrie totodată în prelungirea unei bogate tradiții politice medievale. După cum tot de sorginte mixtă, medievală și renașcentistă, este și concepția lui Mihai despre gloria militară<sup>34</sup>.

## Concluzie

Examinarea atitudinilor față de monedă și a atitudinilor politice ale lui Mihai Viteazul și ale contemporanilor săi ne dezvăluie – odată mai mult, dacă mai era nevoie – complexitatea raporturilor dintre elementele medievale și cele moderne la sfârșitul secolului al XVI-lea. Ele nu îngăduie un răspuns univoc, nici în sensul că Mihai Viteazul ar fi fost integral animat de mentalități de tip medieval, nici în sensul că ar fi fost un exponent al modernității triumfătoare. Ceea ce putem afirma acum, este că Mihai Viteazul a reprezentat o îmbinare de elemente medievale cu unele elemente moderne, în doze care nu erau specifice numai lui ca persoană, ci erau cele ale epocii<sup>35</sup>. Cu alte cuvinte, în ciuda meritelor sale incontestabile, Mihai Viteazul nu și-a depășit epoca, ci a fost un exponent al Europei sfârșitului de secol XVI, sau, altfel spus, al epocii moderne timpurii.

## Michael the Brave – Medieval or Modern? Summary

Starting from the observation that the debates on Michael the Brave are a lasting feature of the Romanian historiography, the author examines the particular combination of medieval and modern elements in the personality and policies of the Romanian prince of the late 16<sup>th</sup> century. The analysis focuses on two aspects: the attitudes towards money, and the political concepts of Michael the Brave. In both cases, the scrutiny does not allow simplistic conclusions. Having been a merchant during his youth, Michael the Brave displays a significant awareness and inside knowledge on monetary issues, and even asserts that money is the soul of all things to be done in a state („pecuniae, quae anima est rerum gerendarum”); yet, for him money was just a means in furthering his political goals, and in the particular handling of monetary affairs he was

<sup>34</sup> Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, București, 1985, p. 51.

<sup>35</sup> A se vedea și considerațiile generale din Bogdan Murgescu, *The „modernization” of the Romanian Principalities during the 16th-17th centuries: patterns, distortions, prospects*, în Marian Dygo, Sławomir Gawlas, Hieronim Grala (ed.), *Modernizacja struktur władzy w warunkach opóźnienia. Europa środkowa i Wschodnia na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, Warszawa, 1999, p. 173-184.

closer to the model of a generous medieval knight than to a rational „modern capitalist“. In the political realm, the analysis proved that Michael's policies were not designed according to national criteria, and that he lacked any systematic concept of long-term state-building, his ultimate goal being to secure the hereditary rule of his family in as many as possible of the three principalities he had brought under his might. In conclusion, the author argues that Michael the Brave's political projects, as well as his economic concept, are neither entirely medieval, nor purely modern, but an early modern mixture which was quite common in the late 16<sup>th</sup> century.